

ZINNER TIBOR

Bibó István és két társának büntetőpere
a kádári megtorlás rendszerében II.¹

A tárgyalás hangulata és a kiszabott ítéletek mértéke

Hónapok teltek el 1957. május 23. óta. A bíróságok – főként a két, 1957. júliusi², majd decemberi³ MSZMP KB PB-határozatba foglaltak miatt – egyre súlyosabb ítéleteket szabtak ki. Az önmagát a lenini örökség megvalósítójának tekintő Kádár és kiszolgálói 1957-ben mindenféle „előítélet” nélkül, főképp a proletariátus ellen léptek fel. Tudták, hogy a múlt, jelen és jövő megtorlása „hosszú és fáradságos tömegharc útján” valósítható meg. De nem rettentek meg, azért hoztak határozatokat. Elkészült az új párthatározat, amely lehetőséget teremtett a megtorlás folytatásához. Továbbra is feledve az 1956. novemberi ígéreteiket, mindössze annyi történt, hogy a „szocialista törvényesség”, azaz osztályszempontok alapján differenciált ítélkezést szorgalmaztak: egyfelől a kíméletlen jogalkalmazást az 1945 óta hagyományosan el-lenségnek bélyegzettekkel, másfelől az enyhébb büntetőeljárásokat a „megtévedt” dolgozókkal szemben. Ez többszörösen törvénysértő volt, még akkor is, ha legalább így további ezrek mentesülhettek a terror gépezetének csapásai alól. A köztörvényes bűntettek elkövetőivel szemben is hasonló el-vek érvényesítését irányozták elő. S mindezek a pártpolitikai szempontok uralták a büntetés-végrehajtással összefüggő feladatterv végrehajtását. És az sem tekinthető véletlennek, hogy „*miközben a lenini utat emelték zászlajuk-ra, a sztálini úton folytatták tovább*”⁴. Az MSZMP KB PB december 10-i ülé-se után kiadtak egy *Tájékoztatót*, ezzel a sillabusszal a magyar bűnüldözési gyakorlatban eddig ismeretlen büntető törvénykönyvet alkottak. Ebben olyan „büntetési tételeket” fogalmaztak az ismert dokumentumok alapján, ami pár-ját ritkítja. Íme:

1 A tanulmány első része a *Belügyi Szemle* előző számában jelent meg.

2 Az MSZMP KB Politikai Bizottsága határozata a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről. 1957. július 2.

3 Az MSZMP KB Politikai Bizottsága határozata büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről. 1957. december 10. (Az előterjesztők december 31-én írták alá a végleges változatát.)

4 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2001, 325. o.

„1. Kérlelhetetlen vasszigornak kell érvényesülnie azokkal az osztályidegen, deklasztált, huligán elemekkel szemben, akik ellenforradalmi bűncselekményeket követtek el. Az ilyen elemek cselekményei megítélésénél az osztályhelyzet súlyosbító körülményként jelentkezik.

2. A törvény teljes szigorával kell büntetni azokat a dolgozó osztályhelyzetű személyeket, akik az ellenforradalom alatt vagy a jövőben osztályukat elárulva főbénjáró, súlyos ellenforradalmi bűncselekményeket követtek, illetve követnek el...”⁵

Mindennek ismeretében a *Bibó István* és két társa elleni büntetőper tárgyalásáról készült négy jelentés – amelyeket utóbb a Nagy és társai ellen folytatott büntetőeljárás irataihoz csatoltak – ezért is érdemel elemzést.⁶ Hogyan látta, láttatta az ott hallottakat *Csiki István* rendőr őrnagy, aki *Bodrogi László* rendőr őrnagy mellett Bibó egyik kihallgatója volt. Nem vesszük górcső alá valamennyit, közülük csupán Bibó kihallgatásának sajátos korabeli felidőzésére szorítkozunk.⁷

Bibó István nem ismerte el bűnösségét, és fenntartotta abbéli álláspontját, hogy a kezdetektől helyteleníti ennek a kormánynak a megalakulását, tevékenységét. Elutasította a szocializmus hazai építésének eszközeit. Leszögezte, 1935-től vallja, hogy az „*egyedüli helyes államforma a köztársasági, a több-*

⁵ Zinner Tibor: Halálos évtized a „Népköztársaság nevében!” A Legfelsőbb Bíróság halálos ítéletei 1957. január 14. és 1966. október 13. között. In: Balla Judit – Borbély Zoltán – Koltay András (szerk.): „A Köztársaság nevében!” Pálincás György emlékkönyv. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007, 228. o.

⁶ MOL XX – 5 – h. V – 150.000/17. 177–187. o. Sorrendben: 1958. július 28. (háromoldalas), július 29. (háromoldalas), július 30. (háromoldalas) és július 31. (kétoldalas).

⁷ Jelentés 1958. július 29.: Göncz Árpád és Regéczy-Nagy László bírósági kihallgatásáról. Gönczről: „elveinek fenntartása mellett a Magyar Népköztársaság államrendjével szemben áll, azt meg akarta változtatni [...] 18 éves korától vallja a nézetét, hogy egyetlen helyes államforma a parlamentáris demokrácia, ezt vallja ma is és kívánta létrehozni. Az októberi eseményeket ma is »forradalomnak« értekei [...] A tárgyalás folyamán többször kijelentette, hogy elveit fel nem adja, minden esetben, ha az »ellenforradalomról« volt szó, nyomatékosan kihangsúlyozta a »forradalmat«, valamint több tevékenységénél kijelentette, hogy azokban nem érzi magát bűnösnek.” A teljes beismerésben lévő Regéczy-Nagyról: „Göncz-cel való ismeretségét illetően elmondotta, hogy már 1953-ban politikai nézetük megegyezett abban, hogy a parlamentáris rendszer az egyedüli helyes államforma. Egyetértettek abban, hogy a kommunista párt eljárásait szerezte, nem képviseli a magyar nép érdekét, ezért a koalíciós pártoknak kell a hatalomra kerülni, mind [sic!] ahogy ez az októberi események idején kiderült.” Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zánthy János – Zinner Tibor (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. KJK, Budapest, 1994, 841–845. o. A következő napon a bizonyítékok felvételével folytatódott a tárgyalás. Tanúként hallgatták ki Farkas Ferencet, Feri Sándort, Márkus Istvánt, Fábiani Dánielt, Erdei Ferencet, Boldizsár Ivánt, Szesztay András, Sárközi Györgynét, Soós Júliát, Markos Györgyöt, Veress Pált, majd 31-én Cserbakói Endrét, Szabó Miklóst, Kemény Istvánt, Hámosi Zoltánt, Halkó Mariannét és Tildy Zoltánt. MOL XX – 5 – h. V – 150.000/17. 185. o. A július 30-i jelentés 3. oldaláról: „a mai napon a vádlottak magatartásával kapcsolatban kifogás nem merült fel Göncz Árpád kivételével, akit a tanácselnök közbeszólásaiért rendreutastott”.

pártrendszer alapján, proletárdiktatúra nélkül". Kijelentette, hogy a „*Kommunista Párt kizárólagos hatalma elleni harcnak tekintetem az 1956. okt. 23-án megindult mozgalmat, mely irányult a demokrácia eltorzulása ellen is*”.

Csiki szerint az elsőrendű vádlott elmondta azt is, hogy a kormányfő november 4-én, 5.20-kor elhangzott rádiónyilatkozatának hatására határozta el, hogy ott marad a Parlamentben. Itt készítette el a nyilatkozatát, amelyben – a jelentés készítője, a tárgyaláson elhangzottakat valójában torz, hazug módon interpretáló rendőr őrnagy szerint – „*felhívta a nyugati nagyhatalmokat, hogy a nov. 4-én előállott helyzetbe feltétlenül avatkozzanak be, még abban az esetben is, ha az egy harmadik világháború veszélyét idézi elő. Ezt a nyilatkozatot a budapesti amerikai követség ügyvivőjének át is adta.*”⁸ Mi ebből az igazság? A követség részéről Edward T. Wailes vette át Bibótól a dokumentumot. Ő nem volt ügyvivő, hanem követ lett volna, de nem adhatta át a megbízólevelét, mert 1957. február 22-én kiutasították Magyarországról. Mi van ebben a dokumentumban, miképp szerepel benne a harmadik világháborúra történő utalás, mit jelentett Wailes Budapestről november 4-én, 6.55-kor telexen Washingtonba?⁹

„Megvizsgáltuk az államminiszter megbízólevelét. A tegnap kinevezettek egyike [...] Azt mondja, Nagy átment a szovjet nagykövetségre és nem tért vissza. A miniszter a földszinten azt mondja, ezért ő most a két ügyvivő kabinettal egyike. Van nála egy üzenet, amit továbbítani kíván az Elnökhöz. Most fordítjuk. Azt mondja, nagyon sürgős. Már kész a fordítás. A jegyzéket Bibó államminiszter; a volt Paraszt-, most Petőfi Párt tagja küldte. Tildy a másik államminiszter ebben a témában. Íme az üzenet: »Magyarország jelenlegi rendkívüli nehéz helyzetében különös bizalommal hivatkozik az Elnök által eddig már oly sokszor határozottan kinyilvánított békeszeretetre, bölcsességre, bátorságra. Bár Magyarország népe elszánta magát arra, hogy elkeseredetten harcol az őt ért támadás ellen, nincs kétség aziránt, hogy az egyenlőtlen küzdelemben vereséget szenved, ha nem kap segítséget. Ebben a pillanatban a legfontosabb segítség nem katonai, hanem politikai jellegű. Világos, hogy a Szovjetunió szándékainak ez az új szakasza kapcsolatban áll az egyiptomi brit intervencióval. Magyarország alávételése azonban nemcsak az elnyomás felújítását jelentené ebben az országban, hanem megállítaná azokat a felszabadító tendenciákat, amelyek oly reményteljesen indultak be a többi kelet-európai országban. Tönkretenné a tízéves amerikai felszabadító

⁸ Jelentés, 1958. július 28. In: Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): i. m. 836. o.

⁹ Uo. 839. o.

politikát is, amely oly határozott formában és bölcsen nyilvánult meg. Megingatná a kelet-európai emberek bizalmát az USA-ban és [a többi országban]. Másrészt az egyiptomi intervenció hátrányos kihatásaira tekintettel új izolacionista áramlatokat hozna a felszínre, amelyek az eddigi tapasztalatok alapján egyenes úton vezetnének a második [harmadik] világháború kirobbanásához. Ez az a történelmi pillanat, amire mind Eisenhower elnök, mind Dulles külügyminiszter utalt korábbi beszédében, amikor azt mondták, hogy csak a világháború kirobbanásának megkockáztatásával lehet megtalálni a biztos útját annak, hogy megakadályozzuk az új világháború kitörését. Anélkül, hogy bármilyen módon is tanácsot próbálnánk adni, fel kell hívunk az Elnök figyelmét arra az eshetőségre, hogy a legsúlyosabb következmények figyelembe vételével egyrészt ráveheti a nyugati hatalmakat az egyiptomi intervenció beszüntetésére azáltal, hogy közvetítő szerepet játszik a fegyverszünetben, másrészt felszólíthatja a Szovjetuniót, hogy vonja gyorsan vissza csapatait Magyarországról. Tudatában vagyunk annak, hogy a két lépés egyidejű megtételének erkölcsi jelentősége ugyanolyan gyakorlati nehézségeket jelent, mint a végrehajtás maga.« Eddig ennyit fordítottunk le.»¹⁰

Ismert – noha a tanácsot nem fogadta meg – Eisenhower elnök írásos reakciója is másnapról: Bibó „úgy látja, hogy már-már győztek, és a jövő biztatónak tűnt, amikor kirobbant a közel-keleti konfliktus. Szerinte ez bátorította fel az oroszokat a bevonulásra és a felkelés leverésére. Azért idézem ezt – írja az elnök az egyik izraeli ismerőséhez írt levelében –, hogy bemutassam: az ilyen erőszakos akciók és incidensek hatása sohasem korlátozódik a helyszínéül szolgáló területre. Nem kétséges, hogy a magyarok egy része, joggal vagy jogtalanul, de élete végéig azt fogja gondolni, hogy ők a közel-keleti kaland miatt veszítették el szabadságukat.»¹¹

Csiki őrnagy tárgyalási jelentése és a vonatkozó dokumentum beszélő viszonyban sincs egymással. Ugyanerről Bibó is vallomást tett 1958. június 2-án, ekképp: „ami az amerikai követségen tett hajnali látogatásomat illeti, az akkor leadott üzenetem, melyet az amerikai kormánynak kértem továbbítani, még nem demonstratív jellegű volt. Benne nem ellenállásra hívtam fel, hanem az amerikai közvetítő fellépésre. Ugyanis már előző napon kialakult bennem egy olyan elgondolás megfogalmazása, melyet a Minisztertanácsban akartam előterjeszteni, hogy az amerikai kormányt arra kellene felkérni, hogy egyidei-

10 Uo. 839–840. o.; Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Vol. XXV. Eastern Europe. US GPO, Washington, pp. 375–378. „A magyarországi képviselő és a Külügyminisztérium közötti telex-beszélgetés átirata, 1956. november 3–4.” Fordította: Zinner Judit.

11 Litván György (2001): i. m. 13. o.

leg [sic!] lépjen közbe a nyugat-európai kormányoknál a szuezi akció, a szovjet kormánynál a magyar akció abbahagyására s így mindkét fél számára a visszakozás könnyebb legyen.”¹²

Ez után az őrnagy négyszer azt részletezte, hogy Bibó mit ismert „el”, egyszer azt, hogy mit ismert „be”, majd két-két tagadásról és újabb vádpontok elismeréséről tájékoztatott. A bírói kérdések után Bibó az ügyész kérdésére „felháborodva jelentette ki, hogy nem olyan szocializmust akart, mint ami jelenleg a népi demokráciákban van, mert a proletárdiktatúra a nyugaton nem népszerű, és a nyugati országok munkásait az imperializmus karjaiba taszítja”. Az ügyvéd, Zalán Kornél azt firtatta, hogy sajnálja-e az elkövetett cselekményeit, erre Bibó – Csiki őrnagy szerint – „kijelentette, hogy azt sajnálja, hogy politikai és államminiszteri mivolta miatt került letartóztatásba Göncz Árpád és Regéczy-Nagy László, aki az ő elgondolásainak megvalósítása érdekében tevékenykedett”.

Miként összegzett Csiki őrnagy? „Dr. Bibó István a tárgyalást igyekszik felhasználni arra, hogy politikai koncepcióját kifejtse, a proletárdiktatúrára burkolt becsmérlő megjegyzéseket tegyen. A tárgyalás menetét szeretné úgy beállítani, hogy ő nem az elkövetett tevékenységéért, hanem nézeteiért került a bíróság elé. Erre a tárgyaláson sok lehetősége nincsen. A tényeket illetően beismerő vallomást tesz, de azokhoz különböző elvi magyarázatokat fűz.”¹³ Az egykori kihallgatótiszt abban nem tévedett, hogy a kényszerpályán lévő Bibó és két társa mozgásterét, védekezési lehetőségét a velük szemben fellépő igazságügyi és erőszakszervek munkatársai minimálisra korlátozták a zárt tárgyaláson, de ők – és ezt Csiki jelentései igazolják – nem hátráltak meg, mi több, dacoltak a kádári terrorgépezettel.

Miképp aránylik a kiszabott ítélet mértéke a további ismert kiemelkedő perekben elmarasztalt személyekéhez? Az 1957. decemberi titkos párthatározatról szóló tájékoztatóba sűrített egyfajta büntető törvénykönyvnek a „kérlelhetetlen vasszigor” alkalmazására vonatkozó passzusai kellőképp nem érvényesülhettek Bibóval és két társával szemben, mert nem voltak „deklaszszált, huligán elemek”, „akik ellenforradalmi bűncselekményeket követtek el”. Noha „osztályidegen”-nek tekinthették őket, akiknek „cselekményei megítélésénél az osztályhelyzet súlyosbító körülményként jelentkeznek”, de ott volt az 1957. április 9-i kádári taktikus intés. A Tájékoztató második pontjában jelzettek – „a törvény teljes szigorával kell büntetni azokat a dolgozó

¹² Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): i. m. 840. o.; MOL XX – 5 – h. V – 150.000/11. 52. o. Nagy Imre és társai ügye.

¹³ Uo. 838. o.

osztályhelyzetű személyeket, akik az ellenforradalom alatt vagy a jövőben osztályukat elarulva főbűnözők, súlyos ellenforradalmi bűncselekményeket követtek, illetve követnek el...¹⁴ – nem Bibó és két társa, hanem a pár héttel később, 1958. január végén megvádolt Nagy Imre és társai jövőjét árnyékolta be.

Meggyőződésünk, egybevetve, de nem részletezve a kádári megtorlás büntetőeljárásai során kiszabott jogerős ítéletek mértékét, hogy Bibó és két társa nagyon súlyos, de nem visszafordíthatatlan elmarasztalásban részesült. A két életfogytiglan és egy tízenöt éves szabadságvesztés-büntetés drákói ítélet volt, az egyik legkiemelkedőbb a több mint 26 ezer elmarasztalt '56-os meghurcolt ügyei között. Nem kockáztatunk sokat, ha azt vélelmezzük, hogy – bármily furcsának tűnhet is – Bibó, Göncz és Regéczy-Nagy sorsa mégsem *Borbély Jánostól* függött. A tanácsvezető mellett jelenlévő népbírák¹⁵ – akik a Nagy és társai büntetőügyben is szavaztak június 15-én – nem sok jót ígértek a vádlottak számára, de ők erről semmit sem tudtak.

Kovács János, a Legfőbb Ügyészség ügyésze¹⁶ a vádbeszéde végén azonban meglepte az eljáró ítéseket. A vádló – Regéczy-Nagy emlékei szerint – azért nem kért halálbüntetést Bibóra, mert a jogvégzett elsőrendű vádlott „egész életében küzdött a halálos ítéletek ellen”. Az egykori elítélttárs szerint mindennek a háttérében az állt – és forrásként a titkosság alól felszabadított indiai iratokra utalt –, hogy a Moszkvába akkreditált indiai diplomataék Bibó és Göncz élete érdekében közbenjártak Nyikita Szergejevics Hruscsov-nál, aki utasította Kádárt.¹⁷ Így a Nagy és társai büntetőügyéhez képest alig másfél hónappal később a négy népbírónak egyfelől módja volt az arányosításra az ítélet mértékének megállapításánál, másfelől – és Regéczy-Nagy levele ezt támasztja alá – Borbélyal együtt olyan ukázt kaphattak, hogy ne történjen a legsúlyosabb szabadságvesztés-büntetésnél súlyosabb elmarasztalás. Továbbá egyrészt elég volt a közvélemény sokkolása másfél hónappal korábban a kormányfő és a vele együtt, illetve a korábban elmarasztaltak kivégzésével, másrészt az 1957. április 9-i kádári állásfoglalás is hathatott.

Noha az 1993. május 23-án folytatott beszélgetésben erre a büntetőügyre konkrétan nem, de a korszak az idő táji totális hatalommal bíró emberére utalt *Jáhnér-Bakos Mihály*, a Legfelsőbb Bíróság volt elnöke is. Ekkor tájékoztatott

14 Zinner Tibor (2007): i. m. 228. o.

15 Biró Mihály, Fehér Kálmán, Lakatos Péterné és Sulyán György.

16 Zinner Tibor (2001): 355. o.; Mikó Zsuzsanna: Bibó István kihallgatási jegyzőkönyve, 1958. július 8.

Archivum – MOL XX – 5 – h – 1958 – 42. Legfelsőbb Bíróság visszaminősített büntető TUK-iratok.

17 Regéczy-Nagy László levele. Tarski blogja. Nolblog, 2011. november 30.

arról, hogy annak idején miképp tárgyalt titokban gyakorta Kádárral. Az ő II. kerületi Szemlőhegyi úti lakása és Kádár Cserje utca 19. alatti villája között hosszú közös kerítés húzódott, így a szomszédok – rejtve a figyelő tekintetek elől – arról tárgyalhattak, amiről csak akartak. Nem kizárt, hogy a frissen kinevezett legfelsőbb bírósági elnök és magyar párt első embere Bibó és két társának sorsáról is beszélhetett, és a mondandó Borbély János, illetve Kovács János¹⁸ részére történő továbbítása nem ütközhetett nehézségbe és ellenállásba.¹⁹

Bibó István bírói mentesítése

Bibót az elmarasztaló népbírósági határozat szerint „*a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben vezetéssel elkövetett bűntett és hűtlenség büntette miatt életfogytiglani börtönre, a büntetőtörvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 10 évi eltiltásra, valamint teljes vagyonelektobzásra*” ítélte a bíróság.

1959-ben a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 12. számú törvényerejű rendeletével részleges közkegyelmet hirdetett. A belügyi, az igazságügyi tárca vezetői és a legfőbb ügyész együttes utasítást bocsátott ki ennek végrehajtásáról. Ennek alapján az egységes alkalmazás és végrehajtás céljából bizottságokat állítottak fel. Ők határoztak a névjegyzékekbe felvett személyek sorsáról, „*a szocialista törvényesség megtartása mellett a proletárdiktatúra osztálypolitikájának maradéktalan érvényesülése érdekében*”²⁰. A Legfelsőbb

18 Zinner Tibor (2001): i. m. 362. o. Az utasítások általában kormányvonalon Münnich vagy Biszku, pártvonalon Kádár vagy Marosán útján történtek. Ki beszélhetett a legfőbb ügyéssel? Vélhető, hogy Kádár, amennyiben Hruscsov szólt neki, de sem Jáhner-Bakos, sem Münnich közvetítő szerepe nem zárható ki. Ugyanis Szénási évtizedes baráti kapcsolatot ápolt Münnichkel – ez sokat nyomott a latban legfőbb ügyési kinevezésénél –, annak idején, a koalíciós időkben együtt dolgoztak a főváros rendőrségének központjában.

19 Interjú dr. Jáhner-Bakos Mihállyal, a Legfelsőbb Bíróság 1958–1963 között volt elnökével. Készítette dr. Zinner Tibor 1993. május 28-án. Uo. 161. o. A Legfelsőbb Bíróság elnöke, Jáhner-Bakos Mihály 1954-től a Katonai Főtörvényszék (utóbb Felsőbíró) helyettes vezetője volt 1956. december 14-ig. Ekkor megbízták az IM Katonai Főosztály vezetésével, 1957. június 14-én az MSZMP IIB elfogadta, hogy igazságügyminiszter-helyettes legyen, 1957. június 29-én kinevezték, 1958. májusában leszerelt. Noha az MSZMP KB csupán utólag, 1958. április 25-én hagyta jóvá, 1958. március 25. és 1963. március 20. között volt elnök a Legfelsőbb Bíróságon, munkaviszonya 1963. április 30-án szűnt meg.

20 Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. KJK, Budapest, 1995, 961–970. o. Az 1959. évi 12. sz. tvr. részleges közkegyelem gyakorlásáról. Kihirdetve 1959. április 3-án. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1959. Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, Budapest, 1960, 117–118. o.

Bíróság 1959. június 15-i iránymutató állásfoglalása a felmerülő vitás kérdések rendezését volt hivatva elősegíteni.²¹ A legfőbb ítészi testületnek két – egy a Büntető, egy a Katonai Kollégium mellett felállított – bizottsága lett, ezek két ülést tartottak, előbb május 8-án, majd tíz nappal később. Az első alkalommal készült jegyzőkönyvből ismert, hogy „a Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsa, illetve a Katonai Kollégium külön tanácsa mint elsőfokú bíróság előtt a legfőbb ügyész 62, illetve 21 személy ellen emelt vádat és hozott a Legfelsőbb Bíróság ítéletet. A jogerősen elítélt 62, illetve 21 személy közül 20, illetve 8 személy főbüntetése végrehajtást nyert [azaz kivégezték őket], a fennmaradó 55 elítélt közül e tvr. 1–3. §§-ai alapján kegyelemben részesült 7, illetve 2 személy, e szerint a két bizottságnak 35, illetve 11 elítélt ügyét kell megvizsgálnia.”²² Közöttük Bibó 21., Göncz 22., míg Regéczy-Nagy 23. sorszámmal szerepelt.²³ A bizottságok tagjai május 18-án egyhangúlag arról határoztak, hogy „a nevezettek kegyelemre érdemesnek nem tartják”²⁴.

A következő esztendőben újabb és meglehetősen szűk körű kegyelmi intézkedést hirdetett a hatalom. Az 1960. évi 10. tvr. részleges közkegyelem gyakorlásáról és a közbiztonsági őrizet megszüntetéséről intézkedett.²⁵ Emiatt Vácott – ahol a hosszabb időtartamú szabadságvesztéssel sújtottakat

21 Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): Uo. 971–975. o.

22 A 35 személy (emelkedő sorszám szerint): Déry Tibor, Háy Gyula, Donáth Ferenc, Kopácsi Sándor, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Lőcsei Pál, Ádám György, Pozsár István, Bohó Róbert, Földvári Rudolf, Kiss József, Szitovszky Zoltán, Nagy Attila, Bogár Károly, B. Szabó István, Kardos László, Márkus István, Hernai Sándor, Józsa Péter, Bibó István, Göncz Árpád, Regéczy-Nagy László, Haraszti Sándor, Tanczos Gábor, Fazekas György, Kovács Zoltán, Seifert Tibor, Szilágyi Zoltán, Zimányi Tibor, Szenes László, Varga Károly, Varga Rezső, Sárközi Károly és Farkas Mihály. A 11 személy (emelkedő sorszám szerint): Radó György, Havasi László, Váradi Gyula, Marián István, Erdélyi Sándor, Tóth Elemér, Virág János, Kovács István, Márton András, Zolomy László és Solymosi János. Az előterjesztő két bizottsági elnök (miként e sorok szerzője), Vida és Sömjén egyesek nevét aláhúzza azzal, hogy náluk „*esetleg méltánylandó személyi körülmények*” forognak fenn. A 46 embert és a velük együtt meghurcolt kivégzetteket – többek között – az Ádám György és társai (a IV–VI. rendű elítélteket nem vizsgálták), Bibó István és társai, Déry Tibor és társai (a III–IV. rendű elítélteket nem vizsgálták), Földvári Rudolf és társai, Haraszti Sándor és társai, Kardos László és társai (az V–VI. rendű elítélteket nem vizsgálták), Kovács István és társai (az V. rendű elítéltet nem vizsgálták), Kovács Zoltán és társai, Lőcsei Pál, Nagy Imre és társai (a IV. rendű Tildy ügyét nem vizsgálták), Radó György és társai, B. Szabó István és társa (a II. rendű ügyét nem vizsgálták), Varga Rezső és társa (Sárközi Károly), Váradi Gyula és társai (az V–VI. és a VIII–IX. rendű elítélteket nem vizsgálták), valamint Farkas Mihály, Varga Károly vádlottak elleni büntetőperes ügyekben marasztalták el. Szenes László autóbuszvezető az 1959. február 17-én kiszabott 15 éves börtönbüntetésének letöltése közben Vácott elhunyt.

23 Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.) (1995): 977–984. o.

24 Uo. 985–986. o.

25 1960. évi 10. sz. tvr. részleges közkegyelem gyakorlásáról és a közbiztonsági őrizet megszüntetéséről. 1960. április 1. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1960. KJK, Budapest, 1961. 87–88. o.

őrizték²⁶ – április 7-én, külső belüleges erők felhasználása nélkül is gyorsan felszámolt éhségstrájk, valamint munkabeszüntetés kezdődött. Bibó Istvánt – aki a strájk utolsó aktusainál csatlakozott a tiltakozó kb. nyolcszáz személyhez, az elmarasztaltak nyolcvan százaléka –, Göncz Árpádot²⁷ és további 27 társukat ez után április 20-án átszállították Márianosztrára. Fogdaügynökök jelentettek róluk és a strájkjal összefüggő szerepvállalásukról – nem úgy, ahogy az események történtek, hanem akképp, ahogy az operatív tisztjeik elvárták a börtönbesúgóktól.²⁸ A strájkolók fegyelmi fenytetésben részesültek, egyéves összkedvezmény-megvonással büntették meg őket. Ez azt jelentette, hogy megfosztották őket a levélváltástól, a látogatástól, a csomagküldés jogától, továbbá a spájzolásból, a dohányzástól, és voltak – köztük kora ellenére Bibó is –, akiket kegyetlenül meggumibotoztak, illetve másokat tíz-tíz napi sötétzárkával is sújtottak.²⁹ Mindezek után a Lapkiadók Nemzetközi Szövetsége – megismételve az előző év májusában tett felhívását – hasonlóképp sikertelenül követelte a magyar kormánytól, hogy Bibót engedje szabadon.

Bibó – az 1961–1962-ben zajló titkos magyar–amerikai tárgyalások³⁰, majd az úgynevezett ENSZ-kegyelem, közismertebb nevén az 1963. évi álta-

26 Zimmer Tibor (2001): i. m. 362. o. A társadalmi helyzet, illetve a kiszabott szabadságvesztés mértéke alapján történő kategorizálást az országos börtönökben: Budapesten, Márianosztrán, Sátoraljaújhelyen, Sopronkőhidán, Szegeden és Vácott 1958. június 30-ig kellett elvégezni.

27 MOL XIX – E – 1 – z. 0055/1960. A Legfelsőbb Bíróság tanácsvezetőjének, Borbély Jánosnak a véleménye a Göncz felesége és édesanyja által benyújtott kegyelmi kérelemről 1960. október 12-én: „*dr. Göncz Árpád terhelt tudatosan állt szemben és fejtett ki ellenséges tevékenységet – jóval a fegyveres ellenforradalom leverését követő hosszú időn át – letartóztatásáig a dolgozó magyar nép állama ellen. Az érdekében előterjesztett kegyelmi kérelemben előadott – egyéb ügyekben méltánylandó körülmények súlytalanná válnak e tudatos ellenforradalmár terhelt személyében és terhére megállapított államrend elleni cselekményeiben rejlő társadalomra veszélyesség kirívóan magas foka mellett. Ez okból kegyelemben részesítését nem javaslom.*” A hozzátartozók azért kértek egyéni kérelmet Göncz részére, mert „*a négy gyerek [az idő tájt: négy-, hat-, kilenc- és tizenegy évesek] és az idős anya eltartásra szorul, elhiélt a börtönben beteg lett*”. Göncz esetében Borbély ezeket „*az egyéb ügyekben méltánylandó körülményeket*” súlytalannak minősítette, kizárólag az általa hozott ítélet tényállása alapján foglalt állást, az elítéltnek sem a tárgyalás alatti magatartására, sem az 1960-as váci éhségstrájkban játszott szerepére nem utalt.

28 Argejő Éva: „... töltsé jól megérdemelt büntetését Magyarországon egyetlen szubalpin börtönében, Márianosztrán...” Fogdaügynöki jelentések a Váci Országos Börtönben történt éhségstrájkokról. Bete-kintő, 2009/2.

29 Kertész Dezső – Litván György: Váci börtönstrájk, 1960. In: Hegedűs B. András – Kende Péter – Litván György (szerk.): Visszaemlékezések és dokumentumok. '56-os Intézet, Budapest, 1995 [Évkönyv 4.]

30 Somorjai Ádám – Zimmer Tibor: Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminiszterével 1956–1971. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2010, 171–176. o.

lános közkegyelem³¹ után – 1963. március 27-én szabadult. 1976. december 16-án kezdte meg vele az életrajzi interjúsorozatot *Hanák Gábor és Huszár Tibor*. A nyugdíjas könyvtáros 1978. március 28-án kérelemmel fordult a Legfelsőbb Bírósághoz, azért, hogy őt a vonatkozó törvények alapján rehabilitációban részesítsék, „tekintettel arra, hogy 15 évre módosított életfogytiglani büntetésem³² letöltése alól amnesztiával való szabadulásom időpontja, 1963. március 27-e óta 15 esztendő eliett”. Tájékoztattott arról, hogy a Fővárosi Bíróság K. I. 67/1963. számú határozatával szabadult³³, öt év és tíz hónap letöltése után. Kezdetét vette az ilyenkor szokásos eljárás.

Az illetékes Legfelsőbb Bíróság nevében *Vágó Tibor* tanácselnök előbb a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának vezetőjétől részletes munkahelyi jellemzés, a Budapesti II. Kerületi Rendőrkapitányságtól részletes lakókörnyezeti vélemény elkészítését kérte 1978. június 7-én.³⁴ A beadvány elkészéséhez képest nem siette el. *Dányi Dezső* könyvtárigazgató nyolc nappal későbbi válaszáat június 20-án érkezett. *A Mansfeld Péter*³⁵ halálos ítéletét kihirdető tanácselnökkel tudatta, hogy Bibó „1963. május 23-tól 1971. október 31-ig – nyugdíjazásáig – dolgozott a KSH Könyvtárában”. Az idegen nyelvű könyvek, kiadványok beszerzésével, a diplomállomány revíziójával és felszámolásával foglalkozott, „kiemelkedő teljesítménnyel, lelkiismeretesen”. „Szakmai felkészültsége, nyelvtudása és szorgalma képezte alapját munkatjesítményének.” Otléte alatt „emberi magatartásával, politikai állásfoglalásával és megnyilatkozásával kapcsolatban kifogás nem merült fel”. Majd – mintha nekrolóiban sorolná fel az elhunyt érdemeit – a könyvtárigazgató ekképp részletezte azt, hogy mi adta a Bibó István „szakmai munkájának alapját”. Egyrészt az, hogy könyvtárosi munkakörben dolgozott tudományos kutató-

31 1963. évi 4. sz. tvr. közkegyelem gyakorlásáról. 1963. március 22. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1963. KJK, Budapest, 1964, 25–26. o.

32 Miután a Btk. hatályba lépett – és a Btk. átmenetileg életfogytig tartó büntetést nem ismert –, a Btké. 6. §-a úgy rendelkezett, hogy a korábban életfogytig tartó börtönként kiszabott szabadságvesztés-büntetéseket tizenöt évi szabadságvesztésként kell végrehajítani.

33 Bibó-mentesítés. Dr. Bibó István kérelme. 1978. március 28.

34 Bibó-mentesítés. Munkahelyi jellemzés és lakókörnyezeti vélemény kérése. 1978. június 7.

35 Az 1941-es születési Mansfeld Péter ipari tanulót letartóztatták 1958. február 19-én. A Fővárosi Bíróság életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte 1958. november 21-én. A Legfelsőbb Bíróság – a vád tárgyává tett cselekmények idején fiataloként, a hatályos jogszabályok alapján – halálra ítélte 1959. március 19-én, két nappal később kivégezték. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1990. április 20-án semmissé nyilvánította az ítéletét. Mindazok, akik Mansfeldre emlékeznek, emlékeztetnek, emléket megörökítik 1989 októberétől, sajnálatos módon a médiák bulvárjellegének megfelelőképp szajkózzák, hogy kivégzésekor megvárták, hogy betöltse 18. évét. Nem kellett! Ha valaki a vád tárgyává tett cselekmény elkövetésekor már elmúlt 16 esztendő, halálra ítéltető és kivégezhető volt 1945. május 1-jétől. Mansfeld drámája nem az életkorához, hanem a megtorlás korához kötődik.

ként az Egyetemi Könyvtárban 1951 és 1957 között.³⁶ Másrészt a „jogi, közigazgatási szakmai múltja, ugyanis 1934. és 1946. között [...] mint bírósági jegyző, majd az Igazságügyi Minisztérium előadója, a felszabadulás után pedig, mint a Belügyminisztérium főosztályvezetője működött, 1946. és 1950. között Szegeden az alkotmánytan és a közigazgatástan egyetemi tanára volt”.³⁷

Június 20-án készült el a rendőrség információs jelentése, amelyet három nappal később, június 23-án iktatott a Legfelsőbb Bíróság titkos ügykezelése. Az illetések két helyről szereztek be adatokat a forradalom miniszterelnökének egykori lakásától nyolc házzal arrább, a II. kerületi Orsó utca 35. alatti ház földszintjének 2. számú, kétszobás, összkomfortos lakásában feleségével együtt lakó Bibó Istvánról. Egyfelől a házfelügyelő 28 éves vejétől. Ő elmondta, hogy Bibót „jól ismeri” és „*semmi kifogásolnivalót nem talál magatartásában, a feleségével csendben él. A lakásukat vendégek, vagy idegenek nem keresik fel, nem viselkednek hangosan, korán lefekszenek, és politikailag semmiféle közösségellenes megjegyzést, vagy magatartást nem tanúsítanak*”. A másik adatszolgáltató egy 24 éves hölgy volt, ő és férje tartották a „*legsorosabb kapcsolatot*” a Bibó családdal. Rögzítette a jelentés, hogy Bibó „*magatartása ellen semmiféle kifogás nem merült fel [...] alkalmankint [sic!] hozzá jár telefonálni, mert a házban csak neki van telefonja. A beszélgetések zömét hallja, és általában az édesanyjának telefonál, aki beteg. Amikor elmennek a lakásból a lakáskulcsot neki leadják, tehát teljes a bizalom mindkét részről. A felesége dr. Bibó Istvánnak pedagógus, és egy fiatalember, mint tanítvány szokott feljárni hozzájuk, de a nevét nem tudta megmondani. Telefonon a fiával is szokott beszélni, de a napi étellel kapcsolatos általános témákról folyik a beszélgetés. A házban senki nem tudja, hogy akár büntető, akár polgári peres ügye lenne.*” Majd – mintha érezte volna a jelentés készítője, hogy túl sok jót írt – ekképp folytatódott a rendőri információ: „*a továbbiakban igyekezem több adatot beszerezni, de a kertes házban mindenkinek jó véleménye volt dr. Bibó Istvánról*”. A rendőrök a régi villából átalakított és négy család által lakóház mellett újonnan épített társasházakban nem találtak olyan adatszolgáltatót, „*aki több felvilágosítást tudott volna adni az eddigiéknél*”.³⁸

Következhetett az újabb stáció: a bíróságról a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztályához továbbították az iratokat, ahonnan az indítványtételt július 5-én kel-

³⁶ Bibó-mentesítés. Munkahelyi jellemzés. 1978. június 15. Dányi tévesen 1958-at írt, be is karikázták a Legfelsőbb Bíróságon.

³⁷ Uo.

³⁸ Bibó-mentesítés. Jelentés, 1978. június 20.

tezve és a legfőbb ügyész helyettesétől, *Csendes Károlytól*³⁹ származó aláírással küldték vissza. Lakonikus válasz érkezett: „*a bírósági mentesítés megadását el-lenzem*”. Csendes eme hivatalos levele egyfajta hatyúdalnak is tekinthető, mert hamarosan nyugdíjazták, jogi okfejtésében rögzült, hogy „*a Btk. 81. § (1) be-kezdés értelmében bírósági mentesítésnek az egy évet meghaladó, határozott tartamú szabadságvesztések esetén van helye. A Btk. hatályba lépését követően – tekintettel arra, hogy a Btk. átmenetileg életfogytig tartó büntetést nem ismert – a Btké. 6. §-a úgy rendelkezett, hogy a korábban életfogytig tartó börtönként kiszabott szabadságvesztés büntetéseket 15 évi szabadságvesztésként kell végre-hajtani. Ez a rendelkezés csupán azt célozta, hogy az életfogytig tartó szabad-ságvesztésre ítélték helyzete összhangba kerüljön a Btk. rendelkezéseivel (BJD 5954). Tekintettel arra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre való elítélés esetében mind a rehabilitáció mind az ítélet meghozatala idején, mind jelenleg, a rehabilitációs kérelem elbírálása idején a bírói rehabilitáció megadása kizárt, a kérelem elutasítását indítványozom.*”⁴⁰

Másnap tanácsulést tartott a Vágó Tibor vezette tanács, és Bibót „*bírósá-gi mentesítésben*” részesítette. A végzés indoklása szerint a Legfelsőbb Bírósá-g az előterjesztő „*kérelmét alaposnak találta*” – ellentétben a legfőbb ügyész helyettesének jogi álláspontjával. Azért, mert a „*Btk. 81. §-ának ren-delkezései a bírósági mentesítésben részesítéshez két feltételt írnak elő: egy-részt a törvényben meghatározott idő eredményes letelét, másrészt a mente-sítésre való érdemességét*”. Csendes Károlyval ellentétben a Legfelsőbb Bíróság szerint „*a szóban lévő – a Btké. 6. § (1) bekezdésében írt rendelkezéshez képest 15 évi szabadságvesztésnek tekintendő – elítélés vonatkozásá-ban a Btk. 81. § (1) bekezdésének b) pontjában írt várakozási idő eredménye-sen letelt*”. A Legfelsőbb Bíróság „*mindezekre tekintettel dr. Bibó István kérelmezőt a Btk. 81. §-ának (1) bekezdésében foglaltak értelmében bírósági mentesítésben részesítette, amelynek folytán mentesült a büntetett előlétehez fűződő hátrányos következmények alól*”.⁴¹ Másnap Vágó levelet írt Bibónak,

³⁹ Az 1916-ban született Csendes (a korábbiakban Weintraub) Károly az MDP KV Káderosztályán, majd 1954 augusztusa és 1960 júniusa között az IM-ben dolgozott. A legfőbb ügyész büntető-helyettese volt 1960. június 15. és 1978. október 31. között. Nyugállományba helyezték 1979. január 31-én. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában az V – 150.030 dossziében őrzött „Feljegyzés Szücs Ernő, volt államvédelmi ezredes által foglalkoztatott hálózati személyekről” szerint Csendes tagja volt az államvédelem egyik vezetőjének, Szücs Ernőnek irányításával tevékenykedő hálózatnak is. Pártközpontbeli főnökei, Szőnyi Tibor és Szalai András bitófán végezték...

⁴⁰ Bibó-mentesítés. TÚK 00452/1978/1. A legfőbb ügyész helyettesének, Csendes Károlynak indítvány-tétele Bibó István mentesítési ügyében. 1978. július 5.

⁴¹ Uo. Bírói mentesítés, végzés, 2. o. 1978. július 6.

kérve, hogy keresse fel őt július 11-én, délelőtt 10 órakor a Fő utca I. emeletének 39. számú szobájában a „büntetett előlethez fűződő hátrányos következmények alóli mentesítési kérelme tárgyában”. Így is történt, ezzel a Bibó-sága e fejezete véget ért.

A Bibó és két társa elleni büntetőper politikai üzenete

Vásárhelyi Miklós – 1985. december 18. és 1987. július 12. között Hegedűs B. Andrással és Kozák Gyulával az élete 1945 és 1956 közötti szakaszáról beszélgetve – visszaemlékezett az „új szakasz” miniszterelnöke köré tömörültek és Bibó forradalom előtti kapcsolatára is. „*Utólag Bibótól megkérdeztem, hogy lehet az, hogy ő nem keresett semmiféle kapcsolatot hozzánk. Ami annál is feltűnőbb volt, mert azért neki volt egy csomó olyan régi ismerőse, barátja, akik kommunisták voltak, vagy nagyon közel álltak a párthoz. Erdei, Ortutay. Nekünk eszünkbe sem jutott Bibó, elfelejtettük, nem emlékeztünk rá. De egész biztos, hogy ha Bibó jelentkezett volna, akkor arra reagálunk. Bibó azt válaszolta, hogy ő nagy érdeklődéssel és izgalommal figyelte, hogy mi történik, természetesen olvasta az Irodalmi Újság cikkeit, és minden fontosabb megnyilvánulásról tudomást szerzett, elsősorban Sárközi Márta révén, de ezt az egész dolgot annyira párton belüli ügynek tekintette, hogy úgy érezte, neki itt nincs sok mondanivalója, másrészt meg, mivelhogy mi nem érdeklődünk iránta, nekünk nyilván csak teherterhelés lenne, ha megszólalna vagy véleményét nyilvánítaná.*”⁴² Igen, a volt kormányfő és a körötte verbuválók környezete azt tudták, hogy a moszkvai pártkongresszus után Magyarhonban is „egy új szakaszba lép az ország”, de céljuk „egy megjavított, korrigált, józan és egyértelmű kommunista politika folytatása volt. Tehát a programunkban nem volt semmiféle olyan követelés, amelyik ezen túlmenti volna, és amely október 23-án, sőt már 22-én kialakult. Tehát se valódi politikai pluralizmus, se az ország semlegessége vagy egy függetlenebb külpolitika kivívása nem szerepelt benne [...] Egy elavult program” volt ez már az idő tájt.⁴³ S noha egységesek voltak a többpártrendszer helyreállításában, azt 1947-es formájában, a kommunisták vezető szerepével képzelték el.⁴⁴ Amikor az országban bekövetkezett események ráébresztették őket ennek tarthatatlanságára, és

42 „Vásárhelyi elvtárs, maga nem érti, miről van itten szó!” Vásárhelyi Miklóssal életének 1945 és 1956 közötti szakaszáról beszélget Hegedűs B. András és Kozák Gyula. Beszélő, 2001. október, 76. o.

43 Uo. 72. o.

44 Uo. 76. o.

már „hajnalodott”, a nemzetközi nagypolitika meghatározó tényezőinek egyértelmű állásfoglalása után – az amerikai elnök és külügyminiszter ismertté vált nézete nyomán a szovjet pártelnökség meghozta a közismert október 31-i határozatát a katonai beavatkozásról – siker már nem koronázhatta kései együttműködési készségüket. Sem Bibóval és két társával, sem azokkal a politikusokkal, akik az idő tájt újonnan vagy több mint fél évtizedes kényszerű hallgatás után ismételten feltűntek a hazai politikai arénában.

Nagy Imre második kormányának negyedik összetételében, november 2. és 4. között *de jure* tíz államminisztere volt. Közülük Kádár csupán Nagy második kormányának második összetételében, és ott sem a kezdetektől, október 26-tól, hanem csupán 30-tól volt kormánytag, és a negyedik összetételben ismert, november 2-től tevékenykedő koalíciós kabinet idején már Moszkvában tartózkodott. Ő otthagya november 1-jén az esti órákban és elárulva a harmadik összetételben ismert második Nagy-kormányban október 31-től politizáló társait, fellépett *Losonczyval* és *Tildyvel* a Nagy Imre és társai elleni eljárással, majd Bibóval, *B. Szabóval*, utóbb, évekkel később, a büntetőjog adta sajátos lehetőség nyomán *Kéthlyvel* szemben. A másik két szociáldemokrata államminiszter közül *Fischer Józsefet* nem bántották. *Kelemen*, az új pártfőtitkárt sem hurcolták meg. Kádár nem csupán taktikai okokból, hanem talán azért sem ismételt, mert vissza is emlékezhetett saját dicstelen fellépésére 1948-ból, az úgynevezett Nitrokémia-üggyel összefüggve.⁴⁵ Mindez azonban nem a Fischer, Kelemen, illetve kezdetben Kéthly iránti megértésből, hanem a napi politika igényéből fakadt, ahogy azt Kádár 1957. április 9-én elvtársai tudtára adta. Miként az is, hogy a tragikus sorsú kisgazda politikus, *Kovács Béla*⁴⁶, az 1956-os pártelnök „permentessége” is főként a restaurált „*munkás-paraszti*” rendszer stabilizációs igényeiből következett.

45 Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948. Génius Gold, Budapest, 1997, 366–367. o. Kádár a csepeli gyáróriás munkásai előtt támadta valótlan tények felsorakoztatásával Kelemen. Azt állította az iparügyi tárca államtitkáráról, hogy ő „a kommunistaellenesség bajnoka, állandóan az SZDP-érdekek védelmezőjének, a magyar munkásság barátjának tüntette fel magát, és közben kiderült róla, hogy 40 millió forinttal károsította meg a magyar demokráciát. Ennek az állapotnak meg kell szűnnie.” Fogaskerek, 1948. február 13.

46 Az 1908-ban született Kovács Béla 1939-től az FKGP főtitkárhelyettese, 1945 és 1947. február 20. között főtitkára volt. A BM politikai államtitkára az Ideiglenes Nemzeti Kormányban, földművelésügyi miniszter 1945. november 15. és 1946. február 23. között. A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság keretében tevékenykedő szovjet hatóságok lefógták hamis vádak alapján 1947. február 25-én. Bírósági tárgyalás nélkül húszévi kényszermunka-büntetésre ítélték a Szovjetunióban. Hazaszállították Magyarországra 1955 őszén, szabadult 1956 áprilisában. Ismét a földművelésügyi tárcát vezette 1956. október 26. és 31. között, államminiszter volt november 2. és 4. között.

Ezért Bibó államminiszterrel és a „parasztszövetség” Gönczcel nem csupán '56 ült a vádlottak padján és állt bírái előtt 1958 nyarán, hanem a társadalom széles körei által igényelt, és ideig-óráig visszatért többpárti demokrácia s vele együtt a többpártrendszer is, ami Moszkva számára olyan volt, mint ördögnek a tömjénfüst. Ezért a közeli mellett a távolabbi múlt, a magyar polgári demokrácia felszámolásának időszaka is ott kísértett a zárt tárgyalásokon. A közismert bibói életút mellett ugyanis nem árt utalni arra, hogy Göncz Árpád – az 1945 utáni koalíciós idők kisgazdapárti főtitkárának, Kovács Bélának egykori titkára – megtestesítette a múlt markáns politikusát is, aki kétszer, előbb október 26. és 31. között a földművelésügyi, majd november 2. és 4. között államminiszteri tárcát is kapott '56 forradalmának napjaiban. Annak idején Gönczöt – aki 1947 júliusáig volt pártjának tisztviselője – az államvédelmisek letartóztatták, és kilenchesi raboskodás után szüntették meg az ellene kezdeményezett eljárást. Kovácsot – szemben 1947-tel – most nem merték meghurcolni, részben egészségi állapota, részben a vele szemben korábban elkövetett szovjet attak törvénytörtés voltának széles körben ismert volta miatt, függetlenül attól, hogy a kisgazdapárti elnök semmilyen törvénybe ütköző cselekedetet nem követett el a forradalom idején, ugyanis az elnyomó apparátust a jogalap sohasem érdekelte.

A restaurált politikai struktúra megerősödése után a kádári pretoriánus erők (a más büntetőeljárásban elmarasztalt B. Szabó mellett) e két politikus meghurcolásával egyfelől az egykori parasztpárti, ez idő tájt, október 30-tól Petőfi párti⁴⁷, másfelől a volt kisgazdapárti, illetve kötődő politikai erőkkel szembeni újabb fellépéssel is érzékeltették, sem régi, sem új pártjaik, sem azok vezetői nemkívánatos személyek az újra egypártivá zsugorított politikai palettán. Nem meglepő ezért, hogy a távollévő Kéthly sem maradt ki az egykori koalíciós pártok, személyében jelesül a Szociáldemokrata Párt elmarasztalható prominens politikusai közül, de miképp?! Róla – noha az 1962. augusztusi MSZMP KB-ülés szellemiségének kvázi ellentmondott (azaz a továbbiakban szociáldemokratákat a múltjuk miatt nem marasztalnak el) – 1962 őszén határozta a Legfelsőbb Bíróság bírái (Vágó Tibor tanácsa), részben ismét törvénytelenül elítélve őt, rehabilitációja során pettyet ejtve makulátlan múltján. Bibó István és két társa mellett az államminiszterek elmarasztalása így nem csupán a személyükben meghurcoltakat érintette, hanem a volt pártjaik erről mit sem tudó egykori tagjainak szóló egyfajta titkos, míg

⁴⁷ A másik államminisztert, a parasztpárti utódszerveződés, a Petőfi Párt főtitkárát, Farkas Ferencet nem hurcolták meg.

Moszkva számára világos „üzenet” volt: az egypártrendszer hegemoniájához nem férhet kétség, még 1947-es alapokon sem restaurálható a koalíciós éra.

Az utóbb elmarasztaltak elleni vizsgálat, majd büntetőperük nem csupán azt a célozta, hogy „*a forradalom céljainak és eszméinek talán legmarkánsabb megfogalmazóját*” két társával együtt titokban kompromittálja. Ők a nemzet és a megdöntött törvényes kormány nevében felvették ugyan „*a kapcsolatot a három nyugati nagyhatalom és India budapesti diplomaívaival*”, és tudósították a világot a Magyarországon történekről, egyúttal „*reális javaslatokat*” is sugalltak a „*magyar kérdés kompromisszumos megoldására*”, kísérletüket mégsem koronázhatta siker. Azért sem, mert az MSZMP vezetése, Kádár és köre, mint a kommunista párt jogutódja tobzódhatott, folytatva a hagyományokat, esetenként fizikailag is leszámolt a párton belül és azon kívül lévő, ellenségéggé minősített politikusokkal, személyekkel. A határokon belül senki sem állhatott az útjába, mindeközben a határokon kívülről a testvérpárti politikusok kimondottan erre sarkallták. Az ’56-os forradalom és szabadságharc utóvédharcaiban jeleskedő Bibó István és két társának büntetőpere ekképp illeszkedett a kádári megtorlás rendszerébe, ami „*nam volt más, mint a Rákosi-féle rendszerű retorziók rémséges restaurálása*”.⁴⁸

Az államminiszterársak meghurcolása után – miután cserbenhagyta és Moszkvában el is árulta őket november elején, majd később Magyarországon – Kádár a második szovjet beavatkozással kapott hatalma birtokában okkal érezhette, hogy immár nem államminiszter, hanem az „*állam én vagyok*”. A quislinggé vált politikus korabeli és későbbi tevékenységének mérlegét nem a magyar büntetőbírótság, hanem a történelem ítélőszéke vonta meg.

IRODALOM

Argejő Éva: „... töltse jól megérdemelt büntetését Magyarország egyetlen szubalpin börtönében, Márianosztrán...” Fogdaügynöki jelentések a Váci Országos Börtönben történt éhségsztrájkokról. *Betekintő*, 2009/2.

Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. KJK, Budapest, 1994

Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. KJK, Budapest, 1995

Kertész Dezső – Litván György: Váci börtönsztrájk, 1960. In: Hegedűs B. **András – Kende Péter – Litván György (szerk.):** Visszaemlékezések és dokumentumok. ’56-os Intézet, Budapest, 1995 [Évkönyv 4.]

⁴⁸ Zinner Tibor (2001): i. m. 9. o.

Somorjai Ádám – Zinner Tibor: Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956–1971. Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2010

Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948. Génius Gold, Budapest, 1997

„Vásárhelyi elvtárs, maga nem érti, miről van itten szó!” Vásárhelyi Miklóssal életének 1945 és 1956 közötti szakaszáról beszélget Hegedűs B. András és Kozák Gyula. *Beszélő*, 2001. október

Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2001

Zinner Tibor: Halálos évtized a „Népköztársaság nevében!”. A Legfelsőbb Bíróság halálos ítéletei 1957. január 14. és 1966. október 13. között. In: **Balla Judit – Borbély Zoltán – Koltay András (szerk.):** „A Köztársaság nevében!” Pálinkás György emlékkönyv. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007, 228. o.